

Kyvatnet, Lianvatnet og Haukvatnet

Stig Berge

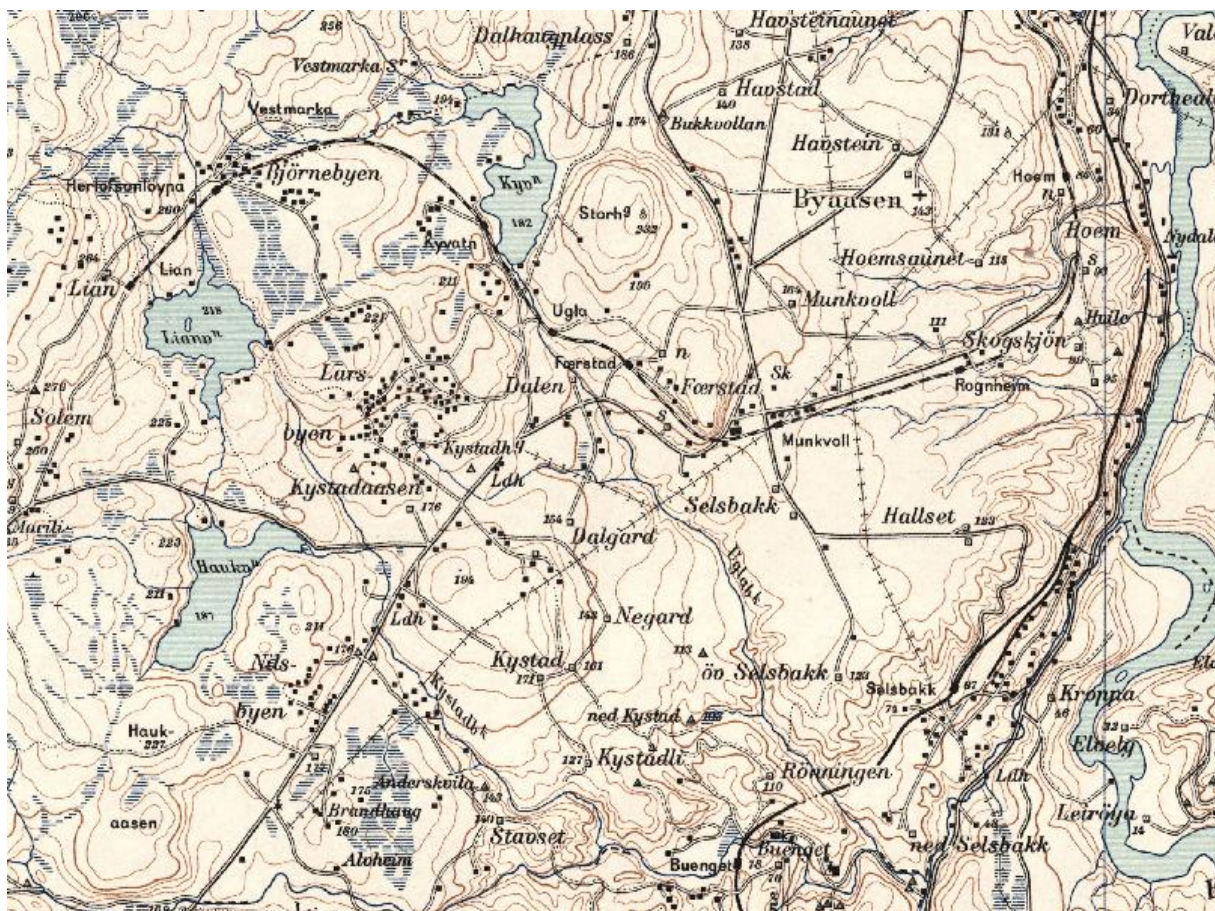
Innledning

Trondheim kommune og Byåsen Historielag startet i 2018 et samarbeid om å lage opplysningsskilt for dammene i Bymarka. Gjennom dette arbeidet ble det samlet mye informasjon om disse dammene og deres historie. Bare en liten del av stoffet kunne få plass på skiltene. Hensikten med dette skriftet er å samle denne informasjonen og å gjøre den tilgjengelig for interesserte.

Vassdraget

De tre vannene ligger på rekke i randsonebebyggelsen øverst på Byåsen, med tilsig av små bekker fra Bymarka. Fra vannene renner Uglabekken og Kystadbekken nedover i ravedalene syd-østover og samles til slutt i Leirelva ved Buenget/nedre Selsbakk. Derfra går vannet ut i Nidelva, like ovenfor Sluppenbrua. Vannene danner dermed to sidevassdrag til Leirsjøvassdraget.

I dag renner vannet fritt i bekkene. Men i eldre tider, da vannkraft var en av de få energikildene utenom muskelkraft fra mennesker og dyr, ble vannet brukt til datidens industrivirksomhet, og som vannkilde. Den tiden er for lengst over, og i dag er vannene og bekkene i første rekke en kilde for naturopplevelser og rekreasjon.

Kyvatnet, Lianvatnet og Haukvatnet med oppstrøms og nedstrøms vassdrag.
Norges Geografiske Oppmåling 1936.

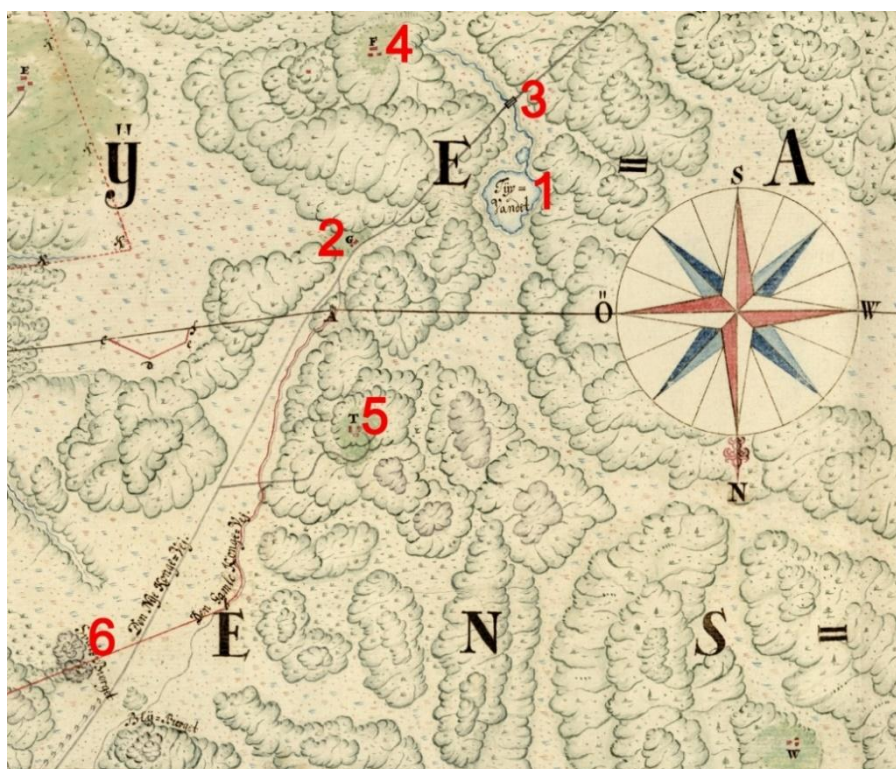
Kyvatnet

Kyvatnet eller Tyvatnet?

På Johan Daniel Berlins kart fra 1772 er vannet kalt «Tjv-Vandet». På kartet vises det som en bekkedal med to tjern, et stort og et lite. Dagens Kyvatn er i hovedsak en kunstig dam, de to naturlige vannene ligger et godt stykke under vannflaten.

Historikere mener at navnet *Kyvatnet* skriver seg fra at utløpsbekken en gang het *Tjod*, som betyr «folk» eller «flokk» på gammelnorsk. Gjennom århundrene skal dette ha blitt til «Ky» som så er overført på vannet. Et ubesvart spørsmål er hvorfor bekken i all historisk tid har hett Uglabekken uten at vannet har skiftet navn. Et annet spørsmål er hva som kan ligge bak navnelikheten med Kystad, Kystadbekken, m.m. som ligger 1.5 km lengre syd og uten geografisk eller annen sammenheng med Uglabekken.

Arkitekt Gunnar Stabell (1885-1964) vokste opp på Munkvoll Hovedgård. Han var tipp-oldebarn av generalveimester Nicolay Fredrik Krohg som i 1773 kjøpte Munkvoll og bygde opp hovedgården i herskkelig stil. Det er grunn til å tro at arkitekt Stabell hadde inngående kjennskap til den lokale historien. I et foredrag i 1958 brukte Stabell navnet *Tyvannet* og sa i følge manus: «Apropos Tyvannet så har det ikke noe med Kystad å gjøre – det kommer av tvivannet = to vann!». Dette samsvarer med Daniel Berlins kart både med navn – sett bort fra Berlins blomstrede og sikkert tidsriktige stavemåte – og at det opprinnelig var to vann der.

Utsnitt av Johan Daniel Berlins kart fra 1772 (merk at syd er «opp» på kartet).
«Tjv-vandet»(1), Bukkvollan(2), Kongeveien med bru over Uglabekken(3), Ferstad gård(4),
Torshauggård(5) og Svalsberget (Sverresborgen)(6).

På høyden nordøst for Kyvatnet, bak dagens garderobebygg, lå det i riktig gamle dager en plass med navnet *Tyvaskleven*, åpenbart navngitt etter kleiva i den gamle kongeveien som gikk i bakken rett

nedenfor. Da Kaptein Holm tegnet sitt kart i 1856 var plassen borte og jorda var innlemmet i Øvre Bukkvollan, som lå litt lengre nord. På denne tiden var Gamle Oslovei bygd, og kapteinen bruker det samme navnet *Tyvaskleven*, men nå på *kleiva* som fortsatt var der. Det kan ikke ha vært annet enn «kleiva opp til *Tyvatnet*». I dag er landskapet glattet ut og kleiva er bare en slakk oppoverbakke fra Bukkvollan mot vannet.

På kart som er utgitt av Norges Geografiske Oppmåling i perioden 1866-1906 – altså etter oppdemmingen – heter vannet Tyvand eller *Ty Vand*. Schiøtz og Gløersens kart over skogplantasjene i Bymarka(1896) angir *Ky Vd*. Et kart fra 1900 med tittel *Kart over Trondhjems Vestlige Omegn for turister og skiløbere* utarbeidet av *Kontoret for private Opmaalinger i det Nordenfjeldske* skriver *Kjyvand*. På offisielle NGO-kart dukker navnet Kyvannet først opp på et rektangelkart utgitt i 1927.

Det kan synes som om arkitekt Stabell hadde rett, at *Tyvann* (*Tvivann*) er det opprinnelige navnet og at «Ky»-navnet er fra nyere tid.

Mølledrift og demning

Den første demningen ble bygd i 1793 av generalmajor Carsten Gerhard Bang. Han hadde året før kjøpt Uglen gård som lå ved Uglabekken på østsiden av dagens Gamle Oslovei, mellom dagens avkjørsler for Kyvannsvegen og Uglavegen. I dag er det en bussholdeplass der. I Uglabekken bygde generalmajoren to mølledammer. Den lille ballplassen rett nord for Ugla stasjon er sannsynligvis bunnen av den nederste dammen. Resten av damanlegget er bygd ned. Mølledammene gav vann til hvert sitt vasshjul og fire kornmøller. Fra før stod det en stampemølle her, litt lengre ned i bekken. Navnene Stampestien og Kvernhusstien minner oss om den gamle industrivirksomheten.

Det naturlige tilsiget av vann fra Kyvatnet var for lite for mølledriften, derfor bygde generalmajoren en steindemning for å kunne bruke Kyvatnet som magasin. Den opprinnelige demningen var mindre enn dagens, men likevel en imponerende konstruksjon.

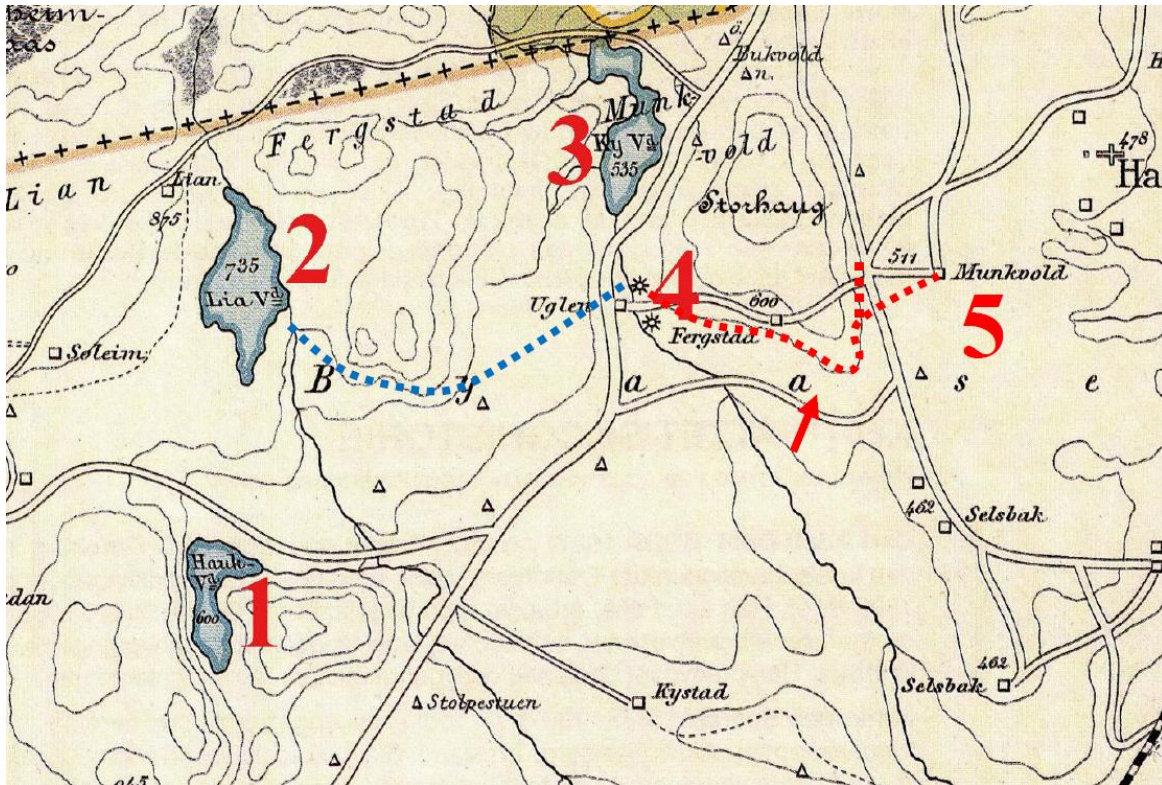
Vannrenna

«*Vannrenna*» var i sin tid et geografisk holdepunkt på øvre del av Byåsen. Den gikk fra Lianvatnet til Ugla. Det naturlige utløpet fra Lianvatnet går i en bekk fra sydenden og ned i Haukvatnet. Dette utløpet ble demmet opp med en stein-dam som fortsatt er godt synlig like innenfor den nåværende betongdammen. Det ble så gravd et nytt utløp ved østenden der vannskillet er lavt, og en ny utløpsbekk ble ledet ned dalen mot dagens Arne Garborgs veg. Kanalen til vannrenna hadde sitt inntak litt nede i dalen og gikk omtrent der Per Sivles veg går i dag, videre over tomta til Ugla skole og ned til Ugla. Skal vi tro de muntlige overleveringene ble vannrenna bygd med formål å føre vann til Munkvoll Hovedgård og at det skjedde før demningen på Kyvatnet ble bygd.

Ned til Ugla gikk vannet dels i en gravd grøft, dels i en tre-renne som fungerte som akvedukt der det ikke var mulig å anlegge grøft. Traséen gikk under navnet *Vannrenna*. Det sies at på 1930-tallet kunne en fortsatt se rester av vannrenna i området der Ugla skole ligger. Nå er både renna og navnet borte og Lianvatnet har fått tilbake sitt naturlige utløp.

Det finnes ingen dokumentasjon fra samtiden om vannrenna – når den ble bygd og av hvem. Første gang den er nevnt i skriftlige kilder er i «nedtegnelser» av fru Barbara Stabell (f. Krohg, 1845-1919). Barbara Stabell var mor til forannevnte Gunnar Stabell og oldebarn av generalveimester Krohg. I 1877 kjøpte hun og ektemannen, kaptein Hans Emil Stabell, Munkvoll Hovedgård og bosatte seg der. I nedtegnelsene fra rundt 1917 skriver hun:

Midt på gårdsplassen på Munkvoll skal det i gamle dage ha vært et vannspring, en fontaine, hvor trykket var så sterkt at vannet kunne gå i høyde med taket på den gamle 2 etasjes hovedbygning på Munkvoll. Vannet ble tatt fra Lianvannet, først ledet i en grøft et stykke – den nuværende «Vannrenne» og så videre tatt inn i trerør. Til samme ledning ble knyttet en vannpost i den nedre gård på Ferstad (Bjørnsen-gården, Ferstad Nedre). I min barndom var det i stedet for fontainen kommet en vannpost som avga vann til gårdens daglige behov ...

Haukvatnet (1), Lianvatnet (2), Kyvatnet (3), de to møllebrukene ved Uglen gård (4), Munkvoll Hovedgård (5). Ferstad Nedre er markert med rød pil, gården lå mellom dagens General Bangs veg og Gråkallbanen. Det kunstige utløpet fra Lianvatnet var i østenden.

«Vannrenna» er vist skjematisk med blå, prikket strek, fortsettelsen til Munkvoll med rød, prikket strek.

Kart: Schjøtz og Gløersen 1896.

Dette må sees i sammenheng med at generalveimester Krogh var en av initiativtakerne til Trondheims første vannverk som ble åpnet i 1777. Vannet ble tatt fra en inntaksdam i Ilabekken og ført gjennom rør laget av utborede tømmerstokker til vannposter i gatene. Etter hvert gikk ledningen til Torget og videre til Nidelva. Denne innovasjonen har tydeligvis inspirert generalveimesteren til samtidig å lage sitt private anlegg på Byåsen. Gunnar Stabell (sønn til Barbara) detaljerer dette i sitt foredrag i 1958:

Sammen med general von Krogh på Leren laget han (generalveimesteren) plan og overslag for en vannledning fra Ilabekken til kummer i gatekryssene i byen. Ledningen var laget av gjennomhullede tømmerstokker. Før hadde byens beboere måttet bruke brønner eller kjøre vannet frem til husene. Vannledningen ble åpnet 4. sept. 1777 av Statsheuptmann under trompeters skrall og kanoners torden. Samtidig laget Krogh vannledning til Munkvold og Ferstad fra Lianvannet (Vannrenna). ...

Karusssdammer, kanaler og en fontene

I boken «Norske Haver» (1916) av Carl W. Schnitler er det beskrevet en fordums barokkhage ved Munkvoll gård, anlagt av generalveimester Krohg. I området mellom gården og Ferstadhaugen, der Byåsveien med sin rundkjøring ligger i dag, fantes angivelig karusssdammer og kanaler med båter. På tunet av hovedgården stod det et springvann som kunne produsere en vannsøyle i høyde med den to-etasjers hovedbygningen. Opplysningene skal ha kommet fra medlemmer av familien Stabell. Her må en vel ta reservasjon for at gjennom overleveringer i tre-fire generasjoner kan anlegget ha vokst noe i familiens bevissthet. Men det kan ikke være tvil om at barokkhagen var reell og med behov for mer vann enn det som kunne skaffes lokalt. Vannet kom åpenbart fra Vannrenna.

Rundt sydsiden av Ferstadhaugen, i en trasé langs Solbakkestien og Catharine Lysholms veg med svakt fall fra mølledammen ved Ugla, er det spor av en steinsatt kanal og en stor grop som mest sannsynlig har vært en cisterne. Cisternen ligger i dagens Solbakkestien 3, på et sted der det ville være naturlig å legge inntakskum for en ledning ned til Ferstad Nedre. Fra Catharine Lysholms veg og til Munkvoll Hovedgård må vannet nødvendigvis ha gått i trykkrør, ellers ville det ikke ha vært sprut i springvannet. Dette er bemerkelsesverdig, for vannrør på den tiden var utborede trestokker som var skjøttet sammen med jernhylser. Det krever godt håndlag å lage slike rør trykktette.

En annen sak er at den «fontaine» som er beskrevet kan ikke ha ligget på tunet på Munkvoll, for det ligger i nøyaktig samme høyde som Catharine Lysholms veg der kanalen gikk. Etter naturens lover ville det da ikke bli noe trykk i fontenen. Kanskje lå fontenen – hvis den eksisterte – i barokkhagen som strakte seg i dalsøkket mot Ferstadhaugen?

Rundt 1860 ble ledningen frem til Munkvoll defekt, og de måtte gå over til å kjøre vann fra en kum under Ferstadhaugen, kanskje en av karusssdammene. Den lå sannsynligvis der Menighetshuset ligger nå, på vestsiden av Munkvollkorsen (dagens rundkjøring) og fikk vann fra et oppkomme oppe i bakken. Ledningen til Ferstad Nedre var fortsatt intakt. Gunnar Stabell skriver at den var i funksjon i hans barndom, altså i 1890-årene.

Når det gjelder vannrenna er det ikke usannsynlig at den leverte vann både til gårdene og til møllene ved Ugla etter behov. Eierne av storgårdene på Byåsen var knyttet sammen i et stort familiedynasti og kunne sikkert samarbeide om slike prosjekter.

Mølledriften slutt - fornøylespark

Fra starten i 1783 var det livlig virksomhet i møllene ved Ugla i vel ett hundre år, med skiftende eiere. Mølledriften var til ”afbetiening for nær omliggende Beboere” og det sies at kundekretsen var stor. Men mot slutten av 1800-tallet kom den industrielle revolusjonen til Trondheim og vannhjulet ble utkonkurrert av dampmaskinen, den elektriske turbinen og andre kraftkilder. Rundt 1900 ble møllene nedlagt.

Gråkallbanen ble ført frem til Ugla i 1925. Gården var da kjøpt av A.S. Graakallbanen og drevet som gjestgiveri, mens mølledammene ble omgjort til svane- og andedammer. Det ble også anlagt en liten dyrepark, og hele området var omgjort til en fornøylespark. Hensikten var å stimulere byfolk til å reise med banen. Denne virksomheten tok slutt i 1929 da gården brant ned. Den ble ikke gjenoppbygd, assurancesummen ble brukt til å bygge Lian restaurant. På samme tid startet arbeidet med å føre banen videre til Lian, og Uglas funksjon som endestasjon tok slutt.

Isproduksjon

A.S. Graakallbanen var til stadighet ute etter å stimulere til økt trafikk på banen og å få flere bein å stå på. Da Gråkallbanen var ført frem til Ugla startet selskapet opp med industriell produksjon av is i Kyvatnet, til datidens kjøleskap. Isen ble skåret i store blokker, i første omgang for hånd men senere med motordrevet sirkelsag. Fra vannet ble blokkene transportert over demningen med en kjerrat (et slags transportbelte drevet av kjetting) til et ishus like nedenfor dammen. Dette var et tungt og ikke helt ufarlig arbeid.

Via et sidespor fra ishuset og over Gamle Oslovei til Ugla stasjon kunne isen transporteres videre på bane ned til byen. I sidesporet ble det bygd en is-vekt for å kunne veie lasten. Fundamentet til vekten ligger der fortsatt, en solid støpejerns-plate med engelsk produsentnavn støpt i relieff.

I sommerhalvåret ble isen transportert til et utsalg i Sandgata 2 ved Frostakaia, rett nedenfor endestasjonen i St. Olavs gate. Derfra ble isen solgt til sykehus, restauranter, hoteller, skip, fiskebåter, husholdninger mm. Etter 1945 ble Kyvatnet etter hvert så forurensset fra ny bebyggelse mellom Kyvatnet og Lian at isproduksjonen opphørte ganske snart.

Manuell iskjæring på Nesøyvannet, Asker, 1912.
Anders Beer Wilse (Digitalarkivet)

Kjerraten på Kyvatnet som ble brukt til å transporterte isblokker over demningen til ishuset.
NTNU Universitetsbiblioteket.

Friluftsliv

Kyvatnet har til alle tider vært et populært utfartssted – for rekreasjon, fiske, bading og vintersport. Vannet er spesielt kjent for sin bestand av edelkreps, som er totalfredet.

Vedlikehold

Sikkerhetskravene for dammer er naturlig nok meget strenge. Som historien har vist – ikke minst i Trondheim¹ – kan dambrudd være katastrofale. Gjennom årenes løp har demningen i Kyvatnet vært utbygd og forsterket flere ganger. Dammen blir vedlikeholdt av Trondheim kommune.

¹ Våren 1791 var usedvanlig våt, og i slutten av mai utløste vårflommen dambrudd i Kobberdammen. Flombølgen som veltet nedover Iladalen tok med seg alle dammene i vassdraget og forsterket seg tilsvarende ned mot møllene og bebyggelsen i Ilsvika. I alt 22 personer omkom og mer enn 10 hus ble feid på sjøen. Dette er den største flomkatastrofen i Norge gjennom tidene.

Kyvatnet nedtappet for vedlikehold av demningen,
med den gamle steindemningen i bunnen og påstøpt krone.
Schrøderarkivet – Sverresborg Trøndelag Folkemuseum.

Lianvatnet

I motsetning til mange andre dammer i Bymarka er Lianvatnet et naturlig vann, oppdemt et par meter.

Vannrenna

Lianvatnet har bare i beskjeden grad vært utbygd for utnyttelse av vannkraft. Den eneste bruken av vannet til industrielle formål var vannrenna. Dette er omtalt under avsnittet om Kyvatnet. Etter et århundre i drift ble vannrenna lagt ned, og utløpsbekken ble ført tilbake til sitt naturlige løp fra sydenden og ned til Haukvatnet. Det kunstige utløpet i østenden ble fylt igjen og fyllingen er nå en del av gangveien rundt vannet. Steindemningen som ble bygd for å avlede vannet til Ugla er fortsatt godt synlig like innenfor dagens betongdemning i sydenden.

Trav- og motorsport

I Trøndelag er det en lang tradisjon for å arrangere travløp på islagte vann. Det første travløpet på Lianvatnet ble arrangert i 1925. Løpene på Lian ble svært populære og trakk både travkjørere, totospillere og publikum i stort antall. På det meste kunne det være 6 000 mennesker til stede. I sitt arbeid for å skape et godt passasjergrunnlag for trikken, tilbød A.S. Graakalbanen i 1927 Trøndelag Travsportforening et areal på rundt 100 mål på Lianmyrene – gratis! Men travsportforeningen avsto tilbudet. Det siste travløpet ble avviklet med et fire dagers stevne i april 1941.

I samme periode ble det også arrangert motorstevner på isen, både for motorsykler og biler.

Helårs utfartsområde

Frem til 1929 var Ugla med Ugla Gjestgiveri endestasjon for Gråkallbanen – det var ikke midler til å føre banen videre slik de opprinnelige planene gikk ut på. Men da brant gjestgiveriet, og forsikringen på vel 100 000 kr. gav nye muligheter. Som det stod i et leserinnlegg i Adresseavisen etter brannen:

«Søk samarbeide med hotellene og travsportens menn og løs oppgaven ved å anvende den nu disponible kapital til å virkeliggjøre planen om et trøndersk Davos ved Lian.»

Med forsikringen som grunnlag og utskrivning av nye aksjer ble finansieringen ordnet og arbeidet startet i 1932. Etter bare ett års anleggstid var Gråkallbanen ført frem til Lian i 1933. Med A.S. Graakallbanen som pådriver ble Lian-området bygd ut til et helårs og populært utfartsområde. Lian gård var allerede oppkjøpt og restauranten stod ferdig i 1933 med den karakteristiske rotunden i funkisstil. Her ble det lagt til rette for skisport. Restauranten fungerte om vinteren som skihytte for skiløpere, og det ble anlagt en flombelyst hoppbakke med fartsbru over Lianveien, på kulen like ovenfor restauranten. Brua stod til 1960-tallet.

Ved Lianvatnet, rett nedenfor stasjonen, ble det bygd en svømmestadion med garderobebygg, flytebrygger og strandrestaurant som var i bruk til 1950-tallet. Om vinteren ble isen brøytet for skøyteaktiviteter, trav- og motorløp. Bildene forteller om et yrende folkeliv på de store utfartsdagene.

Travløp på Lian-vatnet på 1930-tallet, sett fra Lian-restauranten. Rekken av små hus ved stranda er «to-to-boder» der trav-tipperne kunne kjøpe bonger. På holmen står dommertårnet.
(NTNU Universitets-biblioteket).

Billøp på Lianvatnet 1928.
Schrødersamlingen – Sverresborg Trøndelag folkemuseum.

Motorsykkelløp på Lianvatnet 1928.
Schrødersamlingen – Sverresborg Trøndelag folkemuseum.

En god skøytedag på Lianvatnet, sett fra dagens badestrand.
 Tårnet ute på holmen var dommertårn for travløpene.
 Svømmestadion lå like utenfor venstre bildekant.
 (NTNU Universitets-biblioteket).

Svømmestevne på Lianvatnet, sannsynligvis like etter krigen.
 (NTNU Universitets-biblioteket).

Telt-, bade- og båtliv på Lian under krigen.
(NTNU Universitetsbiblioteket 1941).

Haukvatnet

Mølledrift

I likhet med Lianvatnet er Haukvatnet et naturlig vann, oppdemt ca. 2 m. Demningen ble bygd for å skaffe vann til mølledrift ved Leirelva. Det er noe uvisst når demningen ble bygd, men sannsynligvis var det rundt 1820 eller like etter for å utnytte Haukvatnet som reguleringsdam.

Kruttfabrikk

Industrivirksomheten ved Leirelva startet med at det rundt midten av 1700-tallet ble vedtatt å oppføre tre kruttmøller i Trøndelag. En av disse ble lagt til det stedet som skulle få navnet Forsøket ved Leirelva. Privilegiet ble gitt i 1751. Bakgrunnen var at gjennom det siste vel hundreåret hadde Trøndelag fått en stor bergverksindustri med gruver på Kvikne (1630), Røros (1644), Løkken (1652), Selbu (1713) og Folldal (1741). Gjennom 17- og 1800-tallet gikk gruvene over fra fyrsetningsdrift til sprengning med krutt. Overgangen tok lang tid da den i stor grad var styrt av utviklingen av stål-bor som kunne bite på de til dels harde bergartene. Med dette oppstod det økende etterspørsel etter krutt. Muligens var minnene om Den store nordiske krig og Armfeldts angrep i 1718 også en motivasjon for å anlegge kruttmøller – det var behov for å styrke den militære beredskapen.

Det foreligger ingen dokumentasjon for utbygging av vassdraget i denne perioden. Den naturlige vannføringen i Leirelva var tydeligvis tilstrekkelig for drift av kruttmølla.

Kruttproduksjonen var ikke problemfri. Fabrikken var utsatt for to store eksplosjoner og stedet fikk tilnavnet «*Krut-hølet*». Et annet problem var at ett av råstoffene var salpeter, som på 1700-tallet måtte produseres fra gjødsel, urin og slakteavfall som ble lagt i en "salt-åker" med hardstampet jord. Menneskelig gjødsel og urin ble også brukt. Etter en tid med bakterievirksomhet ble det dannet en hvitaktig skorpe som kunne skrapes opp og bearbeides videre med lut og pottaske til salpeter. En arbeidskrevende og ubehagelig prosess. Fra rundt 1700 ble salpeter kommersielt tilgjengelig fra naturlige forekomster, sikkert til stor lettelse for arbeiderne på mølla – og for naboene.

Mølledrift og demning

I 1819 ble kruttfabrikken overtatt av eieren av Kystad gård, Broder Lysholm Krohg – en fargerik og foretaksom person av samme familie som Krohg på Munkvoll Hovedgård. Han la ned kruttproduksjonen og bygde i stedet opp Forsøgets Papirmølle med allsidig virksomhet – brenneri, garveri, stampemølle, kornmølle og papirfabrikk. Etter hvert ble hovedaktiviteten kornmølle og papirproduksjon. Papiret ble laget for hånd med kluter som råvare og var et kvalitetsprodukt – såkalt bøttepapir. Det til tross, forretningen kan ikke ha gått spesielt godt. I følge et dokument fra 1834² ser Broder ut til å ha hatt økonomiske problemer, slik at han så seg nødt til å selge gården. I den forbindelse laget han utkast til en salgskontrakt som er bevart. Gården ble annonsert til salgs, men det gikk aldri så langt at den ble solgt.

I utkastet til salgskontrakt kan en lese følgende forbehold:

"Med Gaarden Kystad følger Rettighed til at lade indrette et i Bækken imellem den og Stavseth staaende 2 Etages Huus til Kornmølle, samt til at anbringe de fornødne Vandlednings Indretninger, om end disse skulde komme til at støde paa Stavseths Grund; ligesom og Fabriken Forsøgets Eier, der ene disponerer Vandet i Haukvandet, er forpligtet til i Forveien at tilkjendegive for Kystads

² Bidratt av Eva Hov

Eier, naar han udslipper Vandet der, for at samme, der Udflyder igjennem ovenmeldte Bæk, kan benyttes ved Qværnbruget. --"

Tanken var å selge "FabrikenForsøget" separat. Den besto av:

«Papiirmølle, Tørrehus, Garverilokale, Brændeviins Brænderie, Vadmelsstamp, Kornmølle, Grynemølle, Stabur, Smie mm.»

"Med Fabriken følger Rettighed til ene at slippe Vandet i Haukvandet, dog under Forpligtelse hver Gang i forveien at underrette Gaarden Kystads Eier derom, samt imod at vedligeholde Dæmningen for Vandet, hvortil Törv og Steen maa tages, uden Godtgjödelse, paa Kystads Territorium i Nærheden af Dæmningen. - ..."

Ut fra dette kan en slutte at mest sannsynlig ble demningen i Haukvatnet bygd av Krohg i forbindelse med den nye mølla, for å kunne supplere vannet fra Leirsjøen. Det må i så fall ha skjedd i årene etter 1820.

Dagens demningen med overløpet til høyre.
Breddene er plastret med stein for å hindre erosjon.
Foto: Bjørn Brenne (privat).

Lysverk

Tidlig på 1900-tallet bygde daværende eier av Kystad, Endre A.Bræck, et lite kraftverk i bekken fra Haukvatnet (Kystadbekken) på høyde med Stavset gård. Kraftverket gav strøm til elektrisk lys på Kystad – en nyvinning!

Den nye tid

Gjennom 1860-årene ble Forsøgets Papirmølle utkonkurrert av moderne papirmaskiner som brukte tremasse som råstoff. I 1872 vedtok eierne å legge ned mølla. Her kom fabrikkeier Carl W. Ianssen inn – opprinnelig fra Danmark og med bakgrunn i papirindustrien – og overtok fabrikken som fikk navnet Trondhjems Papirfabrik. Ianssen la om til maskinell drift basert på tremasse, først med vasshjul, fra 1892 med turbiner og elektrisk kraft.

Fabrikkens vannkraft med tilhørende dammer og rettigheter ble i 1916 solgt til Trondheim kommune til drikkevannsforsyning. Kommunen forpliktet seg til å til å bekoste ombygging til elektrisk drift og til å levere strøm. Fra 1920 ble alt drevet med elektrisitet og med strøm fra nettet. Kraftverket ble da nedlagt. Dermed var Leirelva og Kystadbekkens rolle som energikilde over.

Friluftsliv

Området rundt Haukvatnet benyttes aktivt til friluftsliv og idrett. I perioden 1984-87 ble det anlagt asfaltert løype rundt vannet – 2,2 km lang og tilrettelagt for funksjonshemmede – med aktiviteter sommer og vinter.

I 2009 ble det tatt en mort på 1.16 kg, som fortsatt sies å være norgesrekord.

Kilder

- Fra **Byåsminner**—Årbok for Byåsen Historielag (årstall):
 - Fritjof M. Ålstedt: *Fabrikken i Krutthølet* (1994).
 - Odd Valmot, Carl Ianssen, Fridtjof Simensen: *A/S Trondhjems Papir- & Papfabrik* (1998).
 - Arnulf Selnes, *Klevnavn* (2002).
 - Arnulf Selnes: *Vannrenna* (2004).
 - Erik Dørum: *Travkjøringene på Lianvatnet* (2006).
 - Kjell Andersen og Arne Fjelnseth: *Fru Barbara Stabell f. Krohgs opptegnelser, skrevet hos Carl og Astrid i Hudinga, antagelig 1917* (2010).
 - Gunnar Stabell: *Om storgårdene på Byåsen og Krohg-slekta. Gunnar Stabells foredrag på Strinda landbrukslags møte på Kystad 20. sept. 1958*. Bearbeidet av Synnøve Skaug (2010).
 - Kjell Ivar Aune: *Lysverket i Haukvannsbekken – et hundreårsminne* (2012).
 - Arne Fjelnset: *Isskjæring på Kyvatnet før kjøleskapenes og fryseboksenes tid* (2013).
 - Eva Hov: *Arbeidet ved Krut-mølla* (2013).
 - Torgeir Aalberg: *Brannen på Ugla gård og konsekvensene av den* (2018).
- Eva Hov har bidratt med tekst fra salgskontrakt for Forsøget Papirmølle (1834), kilde «Privatarkiv22 Stabell», Gunnerusbiblioteket.
- Arne Fjelnseth og Arnulf Selnes: *Info om vannrenna fra Lianvatnet til Munkvold Gård*. Byåsen Historielag 2012.
- Strinda Bygdebok, bind II (1947) s. 517-525: *Broder Lysholm Krohg's papirmølle Forsøget – Trondhjems Papir og Papfabrik*.
- Per R. Christiansen, Jørn Sandnes, Ole-Johan Sætre: *Fra takmark til byens grønne lunge*. Tapir akademiske forlag (2006).
- Wikistrinda: <https://www.strindahistorielag.no/wiki/index.php?title=Forside>
- Wikipedia: <https://no.wikipedia.org/wiki/Portal:Forside>
- Terje Bratberg: *Trondheim byleksikon*. Kunnskapsforlaget (1996).

Takk til

- «Damgruppa» i Byåsen Historielag (Knut E. Møller, Bjørn Brenne og Tom Bugge) for materiale, innspill og korrektiv.
- Fridtjof Simonsen for bildemateriale.